

4. Ищенко Е. Н. Современный философский дискурс: пространство и границы / Е. Н. Ищенко // Вестник ВГУ. Серия: Гуманитарные науки. – 2003. – № 2. – С. 195-209.

5. Крюкова Н. В. Понимание философского текста как лингвистического феномена / Н. В. Крюкова // Вопросы духовной культуры. Философские науки. – 2010. – № 177. – С. 242-246.

6. Марійко С. Віртуалізоване інформаційне суспільство: нова теорія комунікації / С. Марійко // Людинознавчі студії. Філософія. – 2011. – Вип. 22. – С. 113-124.

7. Митина С. И. Специфика языка философского эссе-текста / С. И. Митина // Гуманитарные науки. Философия. – 2008. – 4. – С. 32-39.

8. Многообразие жанров философского дискурса : [моногр.] / под общ. ред. В. И. Плотникова. – Екатеринбург : Банк культур. информации, 2001. – 276 с.

9. Панич О. Переклад філософських термінів: філософія і технологія / О. Панич // Філософська думка. – 2010. – № 3. – С. 33-48.

О.П. Антипова

ТРАНСФОРМАЦИЯ ЯЗЫКА ФИЛОСОФИИ В КОНТЕКСТЕ КУЛЬТУРЫ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭРЫ

В статье произведен анализ трансформации языка философии в контексте культуры информационной эры. Доказано, что этот феномен является открытой системой, способной вбирать наименьшие социокультурные изменения.

Ключевые слова: язык философии, культура информационной эры, философствование, социокультурное пространство.

O. Antipova

TRANSFORMATION OF THE PHILOSOPHY LANGUAGE IN CONTEXT OF CULTURE OF INFORMATION AGE

The article analyzes the transformation language philosophy in the context of the culture of the information age. We prove that this phenomenon is an open system that can absorb the least socio-cultural changes.

Keywords: language of philosophy, the Information Age culture, philosophizing, socio-cultural space.

УДК 1.147

Ю.О. Лобода

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ ТА ВІЙСЬКОВА СТРАТЕГІЯ

Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України

Анотація. В статті поставлено питання про корелятивні зв'язки між основними напрямками європейської філософії та особливостями військових стратегій головних учасників Першої світової війни – Великої Британії, Франції, Німеччини. В результаті дослідження було виявлено, що спостерігаються корелятивні відношення між особливостями філософських напрямків Європи та специфікою їх мілітарних стратегій.

Ключові слова: війна, теорія пізнання, стратегія, емпіризм, раціоналізм, перемога, поразка, розвідка.

Вступ

Під час Першої та перед початком Другої світових воєн західні дослідники почали вивчати питання про роль напрямків філософських досліджень у формуванні військових стратегій Німеччини та Антанти, зокрема Франції та Великої Британії. Аналізувалися праці таких філософів, як: А.Бергсон [2], М.Шелер [15], Е.Бутруа [3], Дж.Гріль [5], У.Елкін [6], Х. Елліс [7], Р.Флювеллінг [8], Дж.Муірхед [12], Р.Перрі [13].

Завданням даного дослідження є не встановлення каузальних зв'язків між напрямками європейської філософії та військово-стратегічними доктринами і їхньою безпосередньою реалізацією на полях бою Першої світової війни, – твердження про такі зв'язки були б занадто дискусійними, – а пошук кореляцій між фундаментальними положеннями домінуючих філософських течій у Західній Європі та стратегічними планами, що були реалізовані під час ведення бойових дій під час Першої світової війни.

Аналіз досліджень і публікацій

Б.Г.Ліддел Гарт, перераховуючи причини Першої світової війни, вказує на тенденції, що панували в німецькій філософії як одну з причин війни: «Дослідження того, як готувалися підривні засоби, що стали причиною конфлікту, лежить за межами обсягу короткої історії війни. В іншому випадку, ми б мали оглянути вплив Прусії на створення німецької держави, політичні концепції Бісмарка, філософські тенденції Німеччини і її економічний стан, тобто

сукупність факторів, що перетворили природне прагнення Німеччини до комерційних цілей на гонитву за світовим пануванням» [16]. Німецька класична філософія привчала мислити і приймати рішення, не звертаючи уваги на дійсність – але ця хвороба поширена серед переважної більшості політиків, то ж питання щодо більш суттєвих кореляцій між філософією та військовою стратегією залишається відкритим.

Серед сучасних науковців Європи та США йде дискусія про вплив німецької класичної філософії (І.Канта, І.Кізеветтера, Г.Гегеля, Й.Фіхте, Ф.Шеллінга) на одного з провідних теоретиків військової справи Німеччини – К.фон Клаузевиця, й сама його роль у розвитку мілітарної думки Німеччини отримує неоднозначні оцінки як серед теоретиків військової стратегії, так і воєначальників Німеччини, Великої Британії, США, Ізраїлю. Якщо дискусійні питання більше стосуються оціночних суджень, що стосуються до витоків та значення концепції К.фон Клаузевиця, то, якщо звернутися до фактів, на яких базується ця дискусія, можна зробити висновок про достатньо переконливу кореляцію, яка спостерігається між методологією теорії пізнання, що була створена німецькою класичною філософією, мілітарною теорією, автором якої є К.фон Клаузевиць, та подіями Першої світової війни.

К.фон Клаузевиць був учнем І.Кізеветтера, популяризатора вчення І.Канта, засновника трансцендентальної теорії пізнання, що має своїми суттєвими

особливостями: 1) пріоритет абстрактного, надчуттєвого пізнання; значення емпіричного, практичного пізнання визнається, але домінуючим є його протилежність; 2) не дослідження реальності, а пошук істини в межах самого лише розуму; 3) пізнання можливі тільки в рамках апріорних, тобто незалежних від досвіду, категорій. В праці К.фон Клаузевиця «Про війну» епістемологічний трансценденталізм І.Канта відтворено в контексті військової теорії: К.фон Клаузевиць, хоча і є автором декількох історичних досліджень, стверджував, що історія, як аналог емпіричного рівня пізнання, не може бути джерелом загальних принципів та законів війни; військова розвідка цілком відкидається К.фон Клаузевицем як важлива галузь військової науки; К.фон Клаузевиць абсолютизував ідею війни, що відповідає кантовому апріоризму: по-перше, він визначає війну як спосіб продовження політики, і, по-друге, розуміє війну лише як бій, відкидаючи не тільки невійськові способи розв'язання конфліктів, але й такі суто військові способи досягнення мети, як маневри. Війна, за Клаузевицем, має бути тотальною, з максимальним використанням мобілізаційного та економічного потенціалів країни; військова перемога отожднюється зі знищенням військ ворога на полі бою.

Основна частина

Перша світова війна не мала битв, що дали б вирішальні результати; ця війна була тотальною – вона залучала всі ресурси Німеччини, як людські, так і економічні. Поразка у війні означала для Німеччини економічний та соціальний колапс, крах державності, реваншистські настрої в суспільстві, які призвели до нового краху в 1945 році. Надзвичайно важливим фактором поразки Німеччини була морська блокада. Узагальнюючи події Першої світової війни, можна сказати, що вона була точною реалізацією доктрини К.фон Клаузевиця – величезні втрати, які понесла Німеччина на шляху до реалізації ідеалу, пропагованого Клаузевицем, були тим фактором, який спростував як ідею війни лише як збройного конфлікту, так і сам трансценденталізм як методологічну основу німецької мілітарної науки, що навчала, що лише бій може вирішити стратегічні завдання. Слід зазначити, що схожого впливу зазнав і французький генеральний штаб, де філософія Декарта мала свої, теж деструктивні, наслідки.

План Шліффена, не дивлячись на те, що його автор полемізував з К.фон Клаузевицем щодо можливостей перемоги противника військом, яке поступається йому за кількістю, повністю відтворює доктрину К.фон Клаузевиця в тій частині, де він говорить про перемогу над противником у вирішальній битві з блокуванням ворожих флангів, або примушуючи противника захищатись оберненим фронтом, коли він змушений розвернутися до власних шляхів постачання, перешкоджаючи йому, таким чином, створити можливості для відступу. Невдачі Німеччини в реалізації цього плану, відкоригованого Г.фон Мольтке, також відображають неадекватну оцінку К.фон Клаузевиця ролі розвідки у військовій стратегії: для німецьких воєначальників були несподіванками небажання Італії вступати у війну, готовність та воля до спротиву Бельгії, швидкість мобілізації та

доставки на фронт французьких вояків, що можна віднести до фатальних помилок німецької розвідки, які відіграли далеко не останню роль у провалі «Плану Шліффена». Сам же Шліффен не приховував, що, окрім рішучих дій воєначальника, одним із чинників перемоги є помилка ворога: «... однією з умов успіху є глибоке розташування противника, з вузьким фронтом і нагромадженими резервами, що збільшує число незадіяних бійців» [19, с. 14-15], чим заслужив різку оцінку військового історика К.Юстрова: «Стратегічна концепція Шліффена могла мати успіх лише в тому випадку, якби німецькими військами командували «боги», а французькими – «ідіоти»» [11, с. 293].

Вплив, який доктрина К.фон Клаузевиця мала на військових теоретиків, був посилений перемогами Пруссії в 1866 та 1870 роках, після чого книга К.фон Клаузевиця «Про війну» стала підручником для багатьох військових навчальних закладів Європи. Навіть Е.Людендорф, при всьому його критичному ставленні до доктрини К.фон Клаузевиця, повторює його помилку, яку пізніше назвуть «прямою дією» замість «непрямої», або, говорячи мовою формальної логіки, «хибною аналогією» як типовою помилкою, що властива дедуктивному раціоналізму: у березні 1918 року він масовано використовує проти П'ятої британської армії підрозділи, які були створені для виконання спеціальних задач по проникненню в глибоку оборону противника, уникаючи точок опору, хитро вважаючи, що тактичний успіх штурмових загонів може перетворитися на стратегічний шляхом простого збільшення кількості їх особового складу. Німецькі штурмові загоны, що мали тактичний успіх під Верденом проти французів, проти англійців під Камбре, проти росіян під Ригою та проти італійців під Капоретто при використанні їх в якості сил прориву на широкому фронті зазнали невдачі, бо не були пристосовані для широкомасштабних операцій і, крім того, слід зазначити, що принцип комплектування штурмових дивізій найкращими солдатами спричинив суттєву шкоду іншим підрозділам німецької армії, які залишились без елітних представників військової професії. Б.Г. Ліддел Гарт визначає рішення Людендорфа як негнучке та традиційне: «Принцип переслідування лінії найменшого спротиву був занадто новим для того, хто з дитинства насичувався доктриною Клаузевиця – доктриною удару по головним силам супротивника. Лозунгом Людендорфа було: «британці мають бути розбиті». Його горизонт був звужений кровожерними інстинктами в передчутті легкої перемоги; він не міг зрозуміти, що в стратегії непрямий шлях до мети часто і є найкоротший шлях, а прямий – виснажує атакуючого і укріплює, внаслідок очевидності намірів, спротив неприятеля. Навпаки, непрямий шлях може ослабити стійкість противника, знищуючи всі його розрахунки і виводячи його з рівноваги» [16, с. 403].

Але не всі німецькі воєначальники Першої світової війни намагалися дослівно відтворити доктрину К.фон Клаузевиця: П. Леттов-Форбек, командуючий німецькими військами в Африці, вів успішну партизанську війну проти англійців в Родезії та Кенії, де, використовуючи добровольців із тубільних племен, атакував британські форти та шляхи сполучення, намагаючись відволікти якомога більше британсь-

ких військ від європейського театру воєнних дій. П.Леттов-Форбек не підкорявся ані доктрині К.фон Клаузевиця, ані німецькому головнокомандуванню – можливо, це і зробило його командиром єдиного підрозділу німецької армії, що не зазнала жодної поразки під час Першої світової війни.

З іншого боку, дії французького головнокомандування корелюють із картезіанством як національно французькою філософією, про що говорилося навіть значно пізніше по закінченню Першої світової війни: «Успіх голлістської військової політики може бути закріпленний на тривалий період часу тільки якщо французька нація прийме прагматичний підхід як базовий для стратегії. Франція має зрестись неокртезіанського пошуку абсолютних принципів війни, що так дошкуляло її політиці в минулому. Спосіб мислення, що характеризував національну стратегію на початку Першої світової війни, в міжвоєнний період, і в колоніальних кампаніях в Індокитаї та Алжирі, має дати дорогу доктринам, заснованим на реаліях технологій і міжнародного оточення» [10, с. 45].

План дій Франції у Першій світовій війні був викладений у «Плані XVII», помилки якого значною мірою відображують другий напрямок континентальної філософії – дедуктивного раціоналізму Р.Декарта, що закликав спиратися на аксіоми, а не на дані практичного досвіду: «План цей був заснований на запереченні історичного досвіду і здорового глузду. Побудований він був на подвійному прорахунку – сил та місця, причому другий прорахунок виявився небезпечнішим від першого. Враховуючи можливість того, що німці від самого початку війни введуть у дію свої запасні та резервні частини, французи оцінювали потужність німецької армії на заході приблизно в 68 піхотних дивізій. Проте німці фактично розвернули 83,5 дивізій, враховуючи в тому числі частини ландверу і ерзац-резерву. Але думки французів були і залишались тими ж самими. Вони сумнівалися в можливості розгортання ландверу і ерзац-резерву, причому в критичні дні, коли армії противника концентрувалися і рухались вперед, французька розвідка, оцінюючи сили неприятеля, брала в розрахунок лише активні дивізії, помиляючись майже наполовину! Хоча цей план було збудовано на дещо меншому прорахунку, все ж останній наш висновок не виправдовує, а радше збільшує його основну неточність. Справа в тому, що історія не може допустити ні тіні виправдання для плану, за яким фронтальний наступ мав би розвиватись при майже однаковому з противником співвідношенні сил, причому противник міг спиратися на свою укріплену приграничну зону, в той час, коли наступаючий відмовлявся від усіх переваг, які йому могла дати система фортець. Ще один прорахунок по відношенню до місця полягав у тому, що хоча й визнавалась можливість пересування німецьких сил через Бельгію, робилася груба помилка в оцінці глибини розмаху їхнього проникнення. Робилося припущення, що німці люб'язно оберуть складний шлях наступу – через Арденни, щоб французи могли зі зручністю бити по німецьким сполученням!» [16, с. 58-59].

Континентальній філософії раціоналізму під час Першої світової війни протистояла англо-саксонська

філософія утилітаризму та емпіризму, що була закладена в фундамент воєнно-морської доктрини Великої Британії вікторіанської епохи та стала філософсько-методологічним підґрунтям теорії маневреної війни середини та другої половини ХХ століття. Найяскравіше цю філософію реалізовував Лоуренс Аравійський [15, 18], знавець арабської культури та історії, розвідник, що очолив арабське повстання і досяг значних успіхів на Близькому Сході, використовуючи стратегію «непрямих дій»: «В той час, коли звичайні армії прагнуть зберегти контакт із противником, араби намагались ухилитись від нього. Якщо звичайні армії намагаються знищити війська, що їм протистоять, араби ставили своєю метою знищення військового майна, особливо складів, розташованих далеко від військ» [16, с. 217]. Крістофер Ендрю, історик британської контррозвідки, зазначає, що МО5(g), попередниця МІ5 з поставленими завданнями по виявленню та знешкодженню німецької агентури впералася [1, р. 831-832]; історики британської розвідки зазначають, що причини успіхів стратегічної розвідки Великої Британії під час Першої світової війни були створені ще задовго до початку бойових дій. Розгалужена мережа агентури, нові способи та технології ведення тактичної розвідки дозволили британцям не програти німцям на тактичному рівні і значно їх випередити на рівні стратегічному [4, 9]. Корелят емпіричному пізнанню – розвідка – була і залишається необхідною умовою для перемоги, що було вкотре продемонстровано під час Першої світової війни.

Висновки

Якщо війни починаються в людському інтелекті, то філософія і логіка стають для мілітарних наук метатеорією – помилки або удачі воєначальника на полі бою були вже зроблені на теоретичному рівні грецькими мудрецьми, середньовічними монахами-філософами або мислителями Нового Часу. Хай логіка та епістемологія і здаються далекими від проблематики військової стратегії, але саме вони закладають фундамент певному способу мислення, який знаходить своє втілення в практичних діях, зокрема у військовому плануванні. В Першій світовій війні на полі бою зустрілися німецький трансценденталізм, французький раціоналізм та англосаксонський утилітаризм, де переміг останній. Цей же світоглядний конфлікт продовжився і під час Другої світової війни, з аналогічним результатом.

Континентальна традиція модерної філософії послідовно створювала ілюзію осягнення істини в межах розуму (І.Кант) або як логічного виводу з аксіом (Р.Декарт); на протипагу їй англійський емпіризм формував свою традицію – витонченого аналізу та обережного узагальнення досліджуваних фактів. Ці традиції абстрактного мислення несподівано узгоджено корелюють зі способами побудови мілітарної стратегії ворогуючих сторін у Першій світовій війні в Європі – Великої Британії, Франції, Німеччини. Плани наступу Німеччини та оборони Франції були побудовані на хибних припущеннях, які суперечили фактам дійсності. Ці помилки не були технічними чи організаційними помилками розвідувальних служб; хибні стратегічні плани були невідорот-

ним наслідком нехтування стратегічною розвідкою як такою. Відірвані від фактів ідеї, втілені у життя, можуть перемогти, але за досить специфічних обставин – лише випадково. Зазвичай перемагає той, хто якомога точніше співвідносить свої плани з фактами. Ця прописна істина була очевидною для воєначальників усіх часів та народів, але про неї чомусь забули (і продовжують забувати) як у ХХ, так і в ХХІ столітті. Філософія в цьому випадку виступає якщо не чинником, то принаймні інструментом для аналізу стратегічних доктрин, що може зіграти конструктивну роль у розробці аналітики «стратегічної культури», що стає дедалі популярнішою в військовій науці Заходу.

Список літератури

1. Andrew C. Defend the Realm. The Authorized History of MI5. – New York: Alfred A. Knopf: 2009. – 1032 p.
2. Bergson H. The Meaning of War. Life and Matter in Conflict. – London: T. Fisher Unwin LTD, 1915. – 47 p.
3. Boutroux E. Philosophy and War. – London: Constable and Company, LTD., 1916. – 212 p.
4. British Intelligence. Secrets, Spies and Sources. / S. Twigge, E. Hampshire, G. Macklin. – Richmond: The National Archives, 2009. – 344 p.
5. Crile G. W. The Fallacy of German State Philosophy. – New York: Doubleday, Page and Company, 1918. – 32 p.
6. Elkin W.B. German Philosophy of War. – Indiana University Alumni Quarterly: July 1918. – 30 p.
7. Ellis H. The Philosophy of Conflict and Other Essays in War-Time. – London: Constable and Company, LTD., 1919. – 299 p.
8. Flewelling R.T. Philosophy and the War. – New York: The Abingdon Press, 1918. – 74 p.
9. Gudgin P. Military Intelligence. A History. – Phoenix Mill: Sutton Publishing, 1999. – 236 p.
10. Hill R. J. French Strategy After De Gaulle // Military Review, Volume XLVIII - - November 1968 – No. 11.
11. Justrow K. Feldherr und Kriegstechnik. Oldenburg: Gerhard Stalling, 1933. – 329 p.
12. Muirhead J.H. German Philosophy in Relation to the War. – London: John Murray, 1915. – 110 p.
13. Perry R.B. The Present Conflict of Ideals. A Study of Philosophical Background of the World War. – New York, London: Longmans, Green and Co., 1918. – 545 p.
14. Scheler M. Krieg und Aufbau. – Leipzig: Verlag der Weisen Bucher, 1916. – 431 p.
15. Лиддел Гарт Б. Полковник Лоуренс // Лоуренс Аравийский. – Москва: АСТ, Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2002. – 568 с.
16. Лиддел Гарт Г.Б. Правда о первой мировой войне. Москва: «ЯУЗА», «ЭКМО», 2009. – 478 с.
17. Лиддел-Гарт Б. Стратегия непрямых действий // Лиддел-Гарт Б. Энциклопедия военного искусства. – Москва: АСТ, 2003. – 651 с.
18. Лоуренс Т. Э. Восстание в пустыне // Лоуренс Аравийский. – Москва: АСТ, Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2002. – 568 с.
19. Шлиффен. Канны. Москва: Государственное военное издательство Наркомата обороны Союза ССР, 1938. – 416 с.

Ю.О. Лобода

ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ: ТЕОРИЯ ПОЗНАНИЯ И ВОЕННАЯ СТРАТЕГИЯ

В статье поставлен вопрос о корреляционных связях между основными направлениями европейской философии и особенностями военных стратегий главных участников Первой мировой войны – Великобритании, Франции, Германии. В результате исследования было выявлено, что наблюдаются корреляционные отношения между особенностями философских направлений Европы и спецификой их военных стратегий.

Ключевые слова: война, теория познания, стратегия, эмпиризм, рационализм, победа, поражение, разведка.

Y. Loboda

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF WORLD WAR I: THEORY OF COGNITION AND MILITARY STRATEGY

In the paper "Philosophic groundings of the First World War: theories of cognition and military strategy" was raised a question concerning correlating links between main branches of the European philosophy and peculiarities of military strategies of main participants of the First World War – Great Britain, France, Germany. In the result of the analysis was found out that there are correlative links between peculiarities of philosophic trends of Europe and specificity of their military strategies.

Key words: war, epistemology, strategy, empiricism, rationalism, victory, defeat, Intelligence.

УДК 141.144(477)

О.А. Матюхіна

ВПЛИВ КОЗАЦЬКОГО ЕТОСУ НА ФІЛОСОФІЮ Г. СКОВОРОДИ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Анотація: У статті досліджується вплив козацького етосу на філософію Г. Сковороди.

Ключові слова: етос, козацтво, етнічна домінанта «сродна праця», особиста свобода, самореалізація

Вступ

Дослідники філософії Г. Сковороди виділяють такі її джерела, як антична філософія, патристика, філософія Нового Часу і Просвітництва. Незаперечно, філософські погляди мислителя склались в контексті європейської філософії. Але хотілося б наголосити на тому, що одним з основних, провідних джерел філософії Г. Сковороди є українська культура. Це положення стало вже хрестоматійним. Але який пласт української культури здійснив найбільший вплив на філософію Г.Сковороди, формування його світогляду? Козацький етос – етнічна домінанта укра-

їнської культури, що визначає спрямованість і характер її розвитку, систему домінуючих цінностей.

Аналіз досліджень і публікацій

Філософія Г. Сковороди, пов'язані з нею проблеми, питання, зокрема проблема її джерел, викликала і викликає величезний інтерес філософів, культурологів, представників інших гуманітарних наук. М. Попович відмічає: «Бібліографія творів Сковороди та праць про нього, що виходила у Харкові виданнями 1968 та 1972 років, налічувала близько півтори тисячі назв, при цьому вона не враховувала численних книг і статей, опублікованих за